

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 7—10

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О значају посматрања властитог језика за познавање језика уопште	197
2. М. Штевановић: Сложени глаголски облик или сложеница	209
3. Б. Милановић: О облику једног глагола у екавском изговору	225
4. Д-р Павле Ивић: О виду глаголског облика <i>будем</i>	239
5. Ђ. Живановић: О једном вокативу	246
6. Св. Предић: Ипак, <i>quieta non movete</i>	248
7. П. Ивић: О акценту презимена као <i>Илић</i> , <i>Панџелић</i> и сл.	251
8. Ђ. Живановић: Подваљак	255
9. Б. Терзић: Првак „Бољшег театра“	258
10. Драгиша Живковић: О повезивању наставе језика и књижевности у вишим разредима средње школе	261
11. М. С. Лалевић: Обрада субјекта	273
12. Језичке поуке	287

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ

БЕОГРАД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија“, Београд, Космајска ул. 28

О АКЦЕНТУ ПРЕЗИМЕНА КАО ИЛИЋ, ПАНТЕЛИЋ И СЛ.

У нашем језику има знатан број презимена образованих од именица на *-ија*, обично личних имена или назива занимања. Овамо долазе напр. *Икњнић* (од *Икњнија*), *Илић* (од *Илија*), *Јерњмић* (од *Јерњмија*), *Кујунњић* (и *Кулунњић*; од *кујунњија* одн. *кулунњија*), *Панњелић* (од *Панњелија*), *Појадњић* (од *појадњија*), *Самарњић* (од *самарњија*), *Серњшлић* (од *серњшлија*), *Синњелић* (од *синњелија*), *Сувњјњић* (од *сувњјњија*), *Тадњић* (од *Тадњија*), *Тњрњић* (од *тњрњија*), *Тушунњић* (од *тушунњија*), *Туфњгњић* (од *туфњгњија*), *Ћурњић* (од *ћурњија*), *Хањић* (од *хањија*). Свакако су оваквог порекла и презимена типа *Јерњић*, *Тимњић*, начињена од *Јерњија*, *Тимњија*. На први поглед могло би изгледати да су она образована од именица као *Јерњије*, *Тимњије*. Међутим, та се презимена говоре у крајевима где се од мушких имена на *-ије* (и уопште од свих мушких имена осим оних на *-а*) презимена на *-ић* могу градити само помоћу двоструког проширења, *-(е)в* или *-(о)в + -ић*. То значи да од *Јерњије*, *Тимњије* могу потицати само постојећа презимена *Јерњијевић*, *Тимњијевић*, док *Јерњић* и *Тимњић* долазе од облика *Јерњија* и *Тимњија* који су са гледишта данашњег књижевног језика ређи, али су били обични у Вуковом језику (в. напр. Т. Маретића, *Gramatika i stilistika*² 114), тако да за њих знају речници као Вуков (*Тимњија* поред *Тимњије*) и Југославенске академије (*Јерњија* поред *Јерњије*). Сам тај тип имена, на *-ија* тамо где је данас у књижевном језику обичније *-ије*, врло је раширен у народним говорима. Има га у тако различитим дијалекатским областима као што су напр. источна Црна Гора (М. Стевановић, *ЈФ XIII* 61-62) и кикиндски крај у северном Банату (Б. Милетић, *Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VII* 24).

Начин на који се изменио гласовни лик ових презимена потпуно је јасан. Глас *ј* у примерима као *Илијић* налазио се

између два *и*, а управо у том положају његов је изговор најпасивнији. Тако је дошло до испадања *ј* које је омогућило да се изврши сажимање два *и*: од *Илић* је постало *Илћ*. Слична се промена извршила и у презименима као *Тёрзџн* (од *Тёрзијн*) и *Ђурчџн* (од *Ђурчијн*).

Из свега што смо изложили јасно је да је изворни акценат оваквих презимена кратки узлазни на слогу испред слога са *и* посталим од *и(ј)и*. Међутим, у пракси долази и друкчија акцентуација која све више осваја, а код млађих генерација у нашим источним крајевима већ и преовлађује. Та акцентуација обухвата типове *Илић*, *Тџдић*, *Тёрзић*, *Хџџић* код двосложних презимена, *Иконић*, *Пантелић*, *Поџадић*, *Синђелић* код тросложних презимена и најзад *Кујунџић*, *Самрџић*, *Сувајџић* код тросложних презимена чији се други слог завршава сонантом. Знатно је ређи, али се ипак чује од разних појединаца, изговор са акцентом на претпоследњем слогу а без дужине на последњем: *Тёрзић*, *Јерџмић*, *Тушунџић*. Не може бити никакве сумње у то да су се ови типови појавили накнадно; поставља се само питање: откуда они? Шта је било узрок да се акценти целе једне групе речи, саграђених на сличан начин, почну одреда мењати?

Ако анализирамо акценатски тип *Илћ*, ген.-ак. *Илћа*, дат.-лок. *Илћу*, вок. *Илћу*, INSTR. *Илћем* (или рецимо, *Поџдић*, ген.-ак. *Поџдића* итд. који се одликује само тиме што има један слог више), констатоваћемо необичан однос између акцента номинатива и акцента осталих облика: номинатив има кратак узлазни акценат на претпоследњем слогу и дужину иза њега, а коси падежи имају исте елементе на истим слоговима. Ово последње је у оштрој супротности с општим принципима наше акцентуације по којима именице са ` акцентом на претпоследњем, а са дужином на последњем слогу имају у зависним падежима по правилу ' акценат на последњем слогу основе: *војник*, ген. *војника*, *јунџ*, ген. *јунџа*, *барџкџџар*, ген. *барџкџџара*. Насупрот огромном броју именица с оваквим акценатским односом стоји, сразмерно усамљена, група презимена с непроменљивим односом ` — кроз целу промену. Та је аномалија створила потребу да се овај однос уклони из језика. Има појединаца који изговарају *Ђурчџн*, ген. *Ђур-*

чи́на, поводећи се за типом *војни́к*, ген. *војни́ка*. Али општи правац развоја је био други. Главни узрок угледања били су акценатски типови који већ постоје код самих презимена. Код двосложних презимена обична су два типа, један с непроменљивим ' кроз све падеже (*Ка́шић*, *Ма́рић* итд.) и други с непроменљивим " (*Кџсџић*, *Кџчић* итд.). Према овом другом типу начињен је и акценат *Илић*, *Тџдић*, *Тџрзић*. Тросложни примери типа *Појадић* дошли су под утицај веома обичног обрасца *Пџовић*, *Пџшровић* (исп. и чест изговор *Крџалић* мада је према *Крџалија* требало очекивати *Крџалић*), а они са сонантом на крају другог слога преузели су акценат презимена као *Раџџић*, *Миџџић*, где је вокал испред сонанта продужен по гласовним законима нашег језика. Што се тиче изговора као *Тџрзић*, *Јерџмић*, он претставља резултат тежње да се првобитни акценат са што мање измена прилагоди једном од постојећих акценатских типова. Уклањање дужине било је довољно да се акценат ових презимена прилагоди обрасцу *пџшок*, ген. *пџшока* одн. *Бџград*, ген. *Бџграда*.

У великом делу случајева процес измене акцента био је потпомогнут постепеним ишчезавањем основних речи из употребе. Те речи обично нису нашег порекла (највећим делом су позајмљене из турског или грчког) и претстављају нанос везан за једну одређену, сада већ прошлу, историску епоху и за друштвене односе у њој. Све се мање говоре речи као *џџрзија*, *суџџија*, *џуџџија*. Исто тако и имена као *Јерџија*, *Тимџија* све се ређе дају деци. Услед тога све више бледи у свести говорних претставника сазнање да је напр. *Суџџић* постало од *Суџџијић*. Немајући тако подршке ни у систему акценатских типова у деклинацији ни у језичком осећању говорних претставника, стари акценатски ликови ових презимена губе се постепено. Приликом анкете коју сам водио код својих познаника, углавном људи од око тридесет година који живе у Београду и Новом Саду, већина одговора давала је новије акценте. Код ређих презимена чак су само такви акценти долазили у одговорима. — Треба поменути да има презимена саграђених од имена на *-ија* код којих акцента ` — уопште нема. Према *Ма́рија* очекивали бисмо *Ма́рић*, према *Пџшрија* - *Пџшрић*, а према *Сџџнија* - *Сџџнић*.

Међутим, уколико су овакви облици и били негде саграђени, њихови акценги свакако су били брзо потиснути акцентима паралелних образовања *Мáрић* (од *Мáра*), *Пéтрић* (од *Пéтра*), *Стáнић* (од *Стáна*).

Какав став треба да заузме наша нормативна граматика, управо наша ортоепија, у погледу акцента презимена као *Илић* или *Поџадић*? — Пре свега, изворни акценатски тип још увек није мртав и њега свакако треба препоручивати позоришту, радију и филму. С друге стране, бесмислено би било покушавати да се стане на пут природном процесу развитка који се не може зауставити никаквим забранама. Било би напр. Сизифов посао доследно изгонити изговор као *Тѣрзић* или *Поџадић* код ученика у школама. То значи да се и овакав изговор мора толерисати као допуштен, иако мање правилан.

П. Ивић